

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Litteraturvetenskapliga institutionen
Interdisciplinärt arbete

Kriminalromanen *Roseanna*.

En analys utifrån V. Propps teori om sagans morfologi.

HT 2008
Författare: Tobias Kronsell
Handledare: Dag Hedman
& Ann Boglind

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	2
1. Inledning	3
1.1 Syfte	3
1.2 Teori och metod	3
1.3 Material	9
1.4 Tidigare forskning	10
2. Analys av Roseanna	12
2.1 Rollerna	13
2.2 Berättarstrukturen	15
2.3 Didaktiskt resonemang kring analysen	20
3. Diskussion och slutsatser	23
4. Sammanfattning	25
Käll- och litteraturförteckning	26

1. Inledning

Det här arbetet är ett försök att undersöka vilka berättarstrukturalistiska drag som är gemensamma för olika genrer av litteratur, i det här fallet mellan sagor och kriminalromanen.

1.1 Syfte

Syftet med den här uppsatsen är att undersöka vilka strukturella berättarmönster som kan spåras i en kriminalroman utifrån Vladimir Propps (1895-1970) teori om sagans morfologi. Syftet är tvådelat i en litterär del och en didaktisk del. Dessa är:

- Att undersöka vad Propps teori om sagans morfologi har att säga om ett verk inom genren kriminalroman samt en presentation av berättarstrukturen utifrån tidigare nämnda teori.
- En didaktisk diskussion utifrån analysen av romanen där synen på hur kunskap om berättarstrukturer kan användas i undervisningen.

1.2 Teori och metod

Den teori om berättarstruktur som uppsatsen bygger på är hämtad ur Propps *Morphology of the Folktale*¹ där konstruktionen av den ryska undersagans² struktur beskrivs. Strukturen byggs upp av grundläggande skeenden och handlingar som för berättelsen framåt, dessa kallar Propp för funktioner och är 31 till antalet. Dessa handlingsfunktioner utförs av eller drabbar berättelsens personer, aktanter som är indelade i sju olika roller. Dessa roller kan innehas av fler än en person liksom att samma person kan inneha fler än en roll.

De sju aktantrollerna kopplade till sin egen handlingssfär är:

1. The Villain (skurken) – Handlingssfären är att orsaka skada, hota, stjäla, röva bort någon eller på annat sätt komma i kamp eller strid med hjälten, eller en förföljelse av hjälten.
2. The Doner (givaren) – Handlingssfären är att förbereda hjälten för överförandet av det magiska föremålet, eller att förse hjälten med det magiska föremålet.

¹ Vladimir Propp *Morphology of the Folktale*. (Austin and London 1979 [orig. 1927]).

² Undersaga – En saga där gränsen mellan verklighet och fantasi är upphävd. Det förekommer övernaturliga inslag som jättar, troll och drakar m.m.

3. The Helper (hjälparen) – Handlingssfären för hjälparen är att rumsligt förflytta hjälten, avhjälpa den ursprungliga bristen eller olyckan, att lösa en svår uppgift eller att förvandla/omvandla hjälten.
4. The Princess (a sought-for person or object) and her Father (Prinsessan [den eftersökta personen eller objektet] och hennes fader) – I den här handlingssfären ingår utdelande av svåra uppgifter, märkning av hjälten, utsättande eller avslöjande av den falske hjälten, igenkänning av den sanne hjälten, bestraffning av skurken eller den falske hjälten, belöning eller giftermål till hjälten. Här är det oftast så att sfären delas mellan prinsessan och hennes fader där fadern står för utdelandet av de svåra uppgifterna och bestraffningarna.
5. The Dispatcher (sändaren/bortsändaren) – Handlingssfären här är kort och gott att sända iväg.
6. The Hero (hjälten) – Hjältens handlingssfär är att ge sig ut på sökande, utföra eller reagera på givarens krav, giftermål. Handlingssfären utformning beror på vilken av de två typer av hjältar som är med i berättelsen, de två typerna är sökarhjälten och offerhjälten, och att ge sig iväg för att söka är primärt sökarhjältens sfär.
7. The False Hero (den falske hjälten) – Handlingssfären för denna är till stor del samma som för hjälten med undantag för giftermålet men även att framställa oberättigade krav eller anspråk.³

Som ovan nämnts kan samma person inneha flera av de sju rollerna, en av de vanligaste kombinationerna är att samma person är både sändare och givare. Till exempel att givaren beskriver och ger instruktioner om ett magiskt föremål och sedan sänder iväg hjälten för att finna det. Även andra kombinationer är ganska vanligt förekommande, bland annat att skurken och den falske hjälten är en och samma person.

Propp presenterar ett schema av 31 handlingsfunktioner som dessa sju roller verkar inom och till varje funktion ges en beskrivande rubrik, en definition, en symbol samt en beskrivning av olika undervarianter av funktionen. Funktionerna kan delas in i sekvenser där de första sju räknas som en inledning och upptakt på själva sagan. Dessutom finns det en initial situation som sätter ett ramverk för berättelsen där familjemedlemmar, den blivande hjälten och hans eller hennes namn och status beskrivs samt andra viktiga inledande faktorer

³ Propp Kap. VI.

presenteras.⁴ Det här är en viktig del morfologiskt men anses av Propp inte räknas som en funktion. Detta element har tilldelats ett namn, *initial situation*, samt en symbol, α .⁵

De 31 funktionerna sitter ihop och utvecklas ur varandra, ”we observe that one function develops out of another with logical and artistic necessity.”⁶ Vissa av funktionerna kan utelämnas men den inbördes ordningen på dem kan inte ändras.

Den första av dessa funktioner, som kommer att beskrivas mer ingående nedan, följer direkt på den initiala situationen. I denna funktion presenterar Propp tre olika undervarianter på händelsen och inom parentes refereras till numret på den undersaga som avses med exemplet som beskrivs.

I. ONE OF THE MEMBERS OF A FAMILY ABSENTS HIMSELF FROM HOME.

(Definition: *absentation*. Designation: β .)

1. *The person absenting himself can be a member of the older generation (β^1).* Parents leave for work (113). “The prince had to go on a distant journey, leaving his wife to the care of strangers” (265.). “Once, he (a merchant) went away to foreign lands” (197). Usual forms of absentation: going to work, to the forest, to trade, to war, “on business.”
2. *An intensified form of absentation is represented by the death of parents (β^2).*
3. *Sometimes members of the younger generation absent themselves (β^3).* They go visiting (101), fishing (108), for a walk (137), out to gather berries (244).⁷

De 31 funktionerna kommer nu att endast beskrivas med numret på funktionen, dess namn i versaler, dess definition inom parentes samt en kortfattad beskrivning. Däremot kommer inte alla varianter av funktionerna beskrivas och inte heller anges symbolerna då dessa inte är av intresse för denna uppsats.

Efter den första funktionen, I. ONE OF THE MEMBERS OF A FAMILY ABSENTS HIMSELF FROM HOME (Definition: *absentation*), riktas någon form av förbud mot hjälten, II. AN INTERDICTION IS ADDRESSED TO THE HERO (Definition: *interdiction*), du får inte titta i skåpet, ta han om din bror, vandra inte iväg utanför gårdsplanen.⁸ Efter att förbudet är riktat så bryts det givetvis, III. THE INTERDICTION IS VIOLATED (Definition:

⁴ Propp s. 25.

⁵ Propp s. 26.

⁶ Propp s. 64.

⁷ Propp s. 26.

⁸ Propp s. 26.

violation), denna funktion och funktionen innan ska ses som ett par som alltid sitter ihop. Nu kliver skurken in i berättelsen, IV. THE VILLIAN MAKES AN ATTEMPT AT RECONNAISSANCE (Definition: *reconnaissance*), för att undersöka och lokalisera vart ett barn som ska rövas bort befinner sig eller vart ett dyrbart föremål finns.⁹ Den eftersökta informationen inhämtas, V. THE VILLIAN RECEIVES INFORMATION ABOUT HIS VICTIM (Definition: *delivery*)¹⁰ som skurken använder i ett försök att lura sitt offer, VI. THE VILLIAN ATTEMPTS TO DECEIVE HIS VICTIOM IN ORDER TO TAKE POSSESSION OF HIM OR OF HIS BELONGINGS (Definition: *trickery*). Här använder sig skurken av någon form av förklädnad och övertalar offret eller använder sig av ett magiskt föremål som hjälpmedel.¹¹ Offret går på bedrägeriet, VII. THE VICTIM SUBMITS TO DECEPTION AND THEREBY UNWITTINGLY HELPS HIS ENEMY (Definition: *complicity*)¹² och detta är den sista av de sju funktioner som fungerar som inledande till sagan, ”the preparatory part of the tale”.¹³

Den åttonde funktionen skapar rörelse i sagan och denna del kallar Propp för ”the complication”¹⁴ och den inleds med att skurken skapar någon slags skada. VIII. THE VILLAIN CAUSES HARM OR INJURY TO A MEMBER OF A FAMILY (Definition: *villainy*)¹⁵, denna funktion är väldigt varierande och Propp beskriver 19 olika undervarianter med allt från bortrövande av en person, skadande av person till stöld, plundring eller förstörelse av föremål eller liknande. Det viktiga är att skadan orsakar en brist eller en önskan efter något, VIIIa. ONE MEMBER OF A FAMILY EITHER LACKS SOMETHING OR DESIRES TO HAVE SOMETHING (Definition: *lack*)¹⁶, som sedan förmedlas vidare till hjälten, IX. MISFORTUNE OR LACK IS MADE KNOWN; THE HERO IS APPROACHED WITH A REQUEST OR COMMAND; HE IS ALLOWED TO GO OR HE IS DISPATCHED (Definition: *mediation, the connective incident*)¹⁷ och som nu tvingar på ett eller annat sätt hjälten att lämna hemmet, X. THE SEEKER AGREES TO OR DECIDES UPON COUNTERACTION (Definition: *beginning counteraction*)¹⁸ och XI. THE HERO

⁹ Propp s. 28.

¹⁰ Propp s. 28.

¹¹ Propp s. 29f.

¹² Propp s. 30.

¹³ Propp s. 31.

¹⁴ Propp s. 31.

¹⁵ Propp s. 30.

¹⁶ Propp s. 35.

¹⁷ Propp s. 36.

¹⁸ Propp s. 38.

LEAVES HOME (Definition: *departure*)¹⁹, som är den sista funktionen i den sektion Propp kallat the complication.

En ny karaktär träder in i berättelsen, The Doner (givaren), som i och med funktion tolv har som mål att förse hjälten med något magiskt föremål eller en hjälpare, XII. THE HERO IS TESTED, INTERROGATED, ATTACKED, ETC., WHICH PREPARES THE WAY FOR HIS RECEIVING EITHER A MAGICAL AGENT OF HELPER (Definition: *the first function of the donor*).²⁰ Hjälten får nu uppgifter att utföra, gåtor som skall lösas eller andra utmaningar riktade till sig som förberedelse på mottagandet av det magiska föremålet eller hjälparen. XIII. THE HERO REACTS TO THE ACTIONS OF THE FUTURE DONOR (Definition: *the hero's reaction*) och XIV. THE HERO ACQUIRES THE USE OF A MAGICAL AGENT (Definition: *provision or receipt of a magical agent*) det magiska föremålet kan vara av vitt skilda slag, en häst, en ring, ett föremål med magiska förmågor såsom ett svärd, bollar m.m.²¹ Hjälten förs till platsen för det eftersökta objektet ofta med hjälp av det magiska föremålet eller hjälparen, XV. THE HERO IS TRANSFERRED, DELIVERED, OR LED TO THE WHEREABOUTS OF AN OBJECT OF SEARCH (Definition: *spatial transference between two kingdoms, guidance*)²² och väl där strider hjälten antingen handgripligt eller i form av tävlan, till exempel ett kortspel med skurken, XVI. THE HERO AND THE VILLAIN JOIN IN DIRECT COMBAT (Definition: *struggle*).²³ I striden får hjälten någon slags märke, antingen fysiskt eller i form av ett föremål som en ring eller liknande, XVII. THE HERO IS BRANDED (Definition: *branding, marking*).²⁴ Skurken blir besegrad, XVIII. THE VILLAIN IS DEFEATED (Definition: *victory*) och med det så blir den ursprungliga bristen åtgärdad eller önskan uppfylld, XIX. THE INITIAL MISFORTUNE OR LACK IS LIQUIDATED (Definition *liquidation of the lack*).²⁵

Nu återstår det för hjälten att återvända hem, XX. HERO RETURNS (Definition: *return*), hjälten blir förföljd eller jagad, XXI. THE HERO IS PURSUED (Definition: *pursuit, chase*) och hjälten räddas från förföljelsen eller jakten, XXII. RESCUE OF THE HERO FROM PURSUIT (Definition: *rescue*).²⁶ I och med dessa tre funktioner slutar många sagor²⁷

¹⁹ Propp s. 39.

²⁰ Propp s. 39.

²¹ Propp s. 42f.

²² Propp s. 50.

²³ Propp s. 51.

²⁴ Propp s. 52.

²⁵ Propp s. 53.

²⁶ Propp s. 55ff.

²⁷ Propp s. 58.

men Propp presenterar att ytterligare en sekvens funktioner som kan men inte nödvändigtvis måste dyka upp.

Denna sekvens består bland annat av en upprepning av tidigare funktioner, ett nytt skurksträck med mera. Den första nya funktionen som tillkommer är hjältens återvändande som okänd, XXIII. THE HERO UNRECOGNIZED, ARRIVES HOME OR IN ANOTHER COUNTRY (Definition: *unrecognized*) där hjälten upptäcker att någon annan försöker ta åt sig äran XXIV. A FALSE HERO PRESENTS UNFOUNDED CLAIMS (Definition: *unfounded claims*).²⁸ Hjälten tvingas till en ny svår uppgift i form av antingen fysiska bedrifter eller kluriga gåtor, XXV. A DIFFICULT TASK IS PROPOSED TO THE HERO (Definition: *difficult task*), denna svåra uppgift löses, XXVI. THE TASK IS RESOLVED (Definition: *solution*) och hjälten blir igenkänd, XXVII. THE HERO IS RECOGNIZED (Definition: *recognition*) vilket oftast sker tack vare det märke som hjälten tidigare fått i striden med den första skurken.²⁹

Den falske hjälten avslöjas, XXVIII. THE FALSE HERO OR VILLAIN IS EXPOSED (Definition: *exposure*) genom att antingen inte klara av den svåra uppgiften, genom att råka röja sig själv eller med att någon berättar hur det egentligen var.³⁰ Hjälten kan ges ett nytt utseende, XXIX. THE HERO IS GIVEN A NEW APPEARANCE (Definition: *transfiguration*), skurken straffas XXX. THE VILLAIN IS PUNISHED (Definition: *punishment*) och allt avslutas med att hjälten gifter sig och bestiger tronen, XXXI. THE HERO IS MARRIED AND ASCENDS THE THRONE (Definition: *wedding*).³¹

För att få en bättre fungerande analysmodell har jag valt att göra vissa modifieringar av Propps ursprungliga schema. Dessa modifikationer är dels att ge aktantrollerna svenska namn utifrån de benämningar som Staffan Carlshamre (1952-) använder sig av i *På spaning efter berättelsen. Om narratologi, Propp och undersagans morfologi*.³² samt att vidga beskrivningen på funktion XIV (Definition: *provision or receipt of a magical agent*) från att vara magiskt föremål till att innefatta icke-magiska föremål och på funktion XV (Definition: *spatial transference between two kingdoms, guidance*) så att resan inte går mellan kungariket utan mellan platser. Även andra funktioner kommer att tolkas mer öppet än vad Propp avsett i sitt schema.

²⁸ Propp s. 60.

²⁹ Propp s. 60ff.

³⁰ Propp s. 62.

³¹ Propp s. 62f.

³² Staffan Carlshamre *På spaning efter berättelsen. Om narratologi, Propp och undersagans morfologi*. (Göteborg, 2005) s. 17.

Min analys av Roseanna kommer inte att sträcka sig längre än till funktion XXII då den sista uppsättningen med funktioner inte finns med, det saknas en falsk hjälte som kommer med ogrundade anspråk och så vidare. En sammanfattning av analysmodellen som jag använder ser ut som följande:

Aktantroller:

1. Skurken
2. Givaren
3. Hjälparen
4. Den eftersökta personen, dess fader eller objektet
5. Sändaren
6. Hjälten
7. Den falske hjälten

Handlingsfunktioner:

- I. *absentation*
- II. *interdiction*
- III. *violation*
- IV. *reconnaissance*
- V. *delivery*
- VI. *trickery*
- VII. *complicity*
- VIII. *villainy*
- VIIIa. *lack*
- IX. *mediation, the connective incident*
- X. *beginning counteraction*
- XI. *departure*
- XII. *the first function of the donor*
- XIII. *the hero's reaction*
- XIV. *provision or receipt of a magical agent*
- XV. *spatial transference between two kingdoms, guidance*
- XVI. *struggle*
- XVII. *branding, marking*
- XVIII. *victory*
- XIX. *liquidation of the lack*
- XX. *return*
- XXI. *pursuit, chase*
- XXII. *rescue*

1.3 Material

Materialet som analyseras i uppsatsen är kriminalromanen *Roseanna*³³ av Maj Sjöwall (1935-) och Per Wahlöö (1926-1975) ur romanserien *roman om ett brott*. Den grundläggande litteraturteorin är hämtad från Vladimir Propps bok *Morphology of the folktale* och från

³³ Maj Sjöwall & Per Wahlöö *Roseanna*. (Stockholm, 2005 [orig. 1965]).

Staffan Carlshamres *På spaning efter berättelsen. Om narratologi, Propp och undersagans morfologi*. I den didaktiska delen används främst *Att arbeta med skönlitteratur i skolan – praktik och teori*³⁴ av Bengt Brodow (1929-) och Kristina Rininsland (1947-), Merete Brudholms (?) *Læseforståelse – hvorfor og hvordan?*³⁵, Lars Wolfs (1936-) *Läsaren som textskapare*³⁶ och Maria Nikolajevas (1952-) *Barnbokens byggklossar*.³⁷

1.4 Tidigare forskning

Inom den strukturalistiska litteraturforskningen finns det flertalet teoretiker som sysslat med att undersöka och skapat teorier om den textuella strukturen i sagor. De är uppdelade i två huvudsakliga inriktningar där den ena bygger på motsättningar, kontrastiva element, där delarna bryts ur den kronologiska följd och sammansätts i en ny ordning utifrån olika analytiska scheman. Den andra huvudsakliga inriktningen är den som bygger på kronologi. Här ser man på delarna utifrån den kronologiska och linjära följd som berättarrösten skapar.

I den förstnämnda av huvudinriktningarna är Claude Lévi-Strauss (1908-) en av de ledande teoretikerna och hans teori bygger på ett uppdelande av berättelsen i delar utan hänsyn till narratologin eller den kronologiska ordningen.³⁸ Denna inriktning inom teorifältet är intressant främst för det muntliga traderandet och berättandet och hamnar därför utanför denna undersökning.

Den andra huvudinriktningen, där Propp verkade och var vägledande inom, är den där det tematiska, den kronologiska ordningen i linjär följd av elementen presenterade av berättarrösten, är det viktiga. Propp har fått ett flertal efterföljande teoretiker som har kopierat och modifierat hans narratologiska grammatik och morfologi för att skapa en egen grammatik utifrån de syntaktiska delarna i narratologin.³⁹ De mest framträdande är Tzvetan Todorov (1939-), Claude Bremond (1929-) som även är inspirerad av Lévi-Strauss, Roland Barthes (1915-1980) samt Algirdas Julian Greimas (1917-1992).

Bremond studerade ett stort antal folksagor medan Todorov och Barthes var mer smala i sina studier i form av urval av enstaka författare eller verk.⁴⁰ Dessa tre teoretiker var liksom Propp endast inriktade på folksagor. Greimas däremot valde att reducera Propps trettien

³⁴ Bengt Brodow & Kristina Rininsland *Att arbeta med skönlitteratur i skolan – praktik och teori*. (Lund, 2005).

³⁵ Merete Brudholm *Læseforståelse – hvorfor og hvordan?* (København, 2002).

³⁶ Lars Wolf *Läsaren som textskapare*. (Lund, 2002).

³⁷ Maria Nikolajeva *Barnbokens byggklossar*. (Lund, 2004 [Orig.1998]).

³⁸ Peter Gilet *Vladimir Propp and the Universal Folktale. Recommissioning an Old Paradigm – Story as Initiation*. (New York, 1998) s. 50.

³⁹ Gilet s. 33.

⁴⁰ Gilet s. 33.

funktioner till tjugo genom att slå samman vissa och skapa motsatspar av andra.⁴¹ Avsikten med detta var att Greimas ville skapa en mer allmängiltig teori som är applicerbar på fler genrer än de ryska undersagor Propp avsett med sin teori. Utöver dessa ovan presenterade teoretiker finns andra som endast valt att använda Propp eller någon utav de andras teorier till undersökningar av folksagor med blandade resultat.

En undersökning liknande den som denna uppsats presenterar är författad av Anne-Marie Alfvén-Eriksson (1913-) där hon analyserar Peter Pohls *Malins Kung Gurra* utifrån Propps teori. I denna analys följer Alfvén-Eriksson huvudpersonen Malins väg genom berättelsen och gör nedslag i olika episoder där hon visar på hur Propps teori kan anpassas och användas. Malin, som får rollen som sökarhjärte enligt Propps rollschema, upplever en brist, osynlighet, som skurken, skolan, är upphov till.⁴² Vidare genom analysen får man följa de olika rollernas agerande och de olika funktionernas inträde i berättelsen. Analysen avslutas med en beskrivning hur Malin segrar över skurken. Denna analys är ett bra fungerande exempel på användandet av Propps teori på litteratur utanför det område som teorin är skapad för. Alfvén-Eriksson för även fram tesen att sagans grundläggande strukturer kan spåras i det mesta vi läser.⁴³

Det finns en del litteratur skrivet kring Sjöwall & Wahlöös författarskap och kriminalromanen *Roseanna*, bland annat *Om att skapa en genre. Om Maj Sjöwall och Per Wahlöös kriminalroman*⁴⁴ och *The Collective Detective Hero. The Police Novels of Maj Sjöwall and Per Wahlöö*.⁴⁵ Däremot har jag inte funnit något skrivet inom det område som det här arbetet omfattar.

⁴¹ Ronald Schleifer *A.J Greimas and the Nature of Meaning: Linguistics, Semiotics and Discourse Theory*. (London & Sydney, 1987) s. 122.

⁴² Anne-Mari Alfvén-Eriksson *Peter Pohls Malins Kung Gurra. En analys i stort sätt följande V.Propps Teori*. (Barnboken 1994 (17:2), s.2-8 [56]: ill.) s. 4f.

⁴³ Alfvén-Eriksson s. 7.

⁴⁴ Morten Henriksen & Jan Sand Sørensen (BML 46 (1977) Nr. 1,) s. 14-27.

⁴⁵ James F. Maxfield *The Collective Detective Hero. The Police Novels of Maj Sjöwall and Per Wahlöö*. (Clues [Bowling Green, Ohio] 3 (1982) Nr.1) s. 70-79.

2. Analys av Roseanna

I Sjöwall & Wahlöös kriminalroman Roseanna inleds berättelsen med att ett nakt kvinnolik fiskas upp ur sjön Boren. Hon visar sig vara misshandlad och strypt till döds, utan känd identitet men med ett födelsemärke på vänster lår. Detta är förutsättningarna för att försöka lösa gåtan om vem hon är och vem som mördade henne.

Från Stockholm skickas Martin Beck och hans kollegor Kollberg och Melander för att ta över utredningen och tillsammans med polisen Ahlberg nere i Motala lösa fallet. Första problemet de ställs inför är att ta reda på vem den mördade kvinnan är. Ingen som är anmäld försvunnen passar in på signalementet så Beck och hans kollegor har mycket lite att gå på, men med lite tur och tack vare en "Detective Lieutenant" Elmer B. Kafka i USA börjar pusslet kring kvinnans identitet att klarna. Det visar sig att hon är en amerikanska vid namn Roseanna McGraw som på egen hand rest runt och turistat i Sverige, och som när hon blev mördad var på väg mellan Stockholm och Göteborg på kanalbåten Diana.

Nu när identiteten på kvinnan är fastställd börjar jakten efter mördaren genom att kartlägga samtliga passagerare och besättningsmän på Diana. Beck och hans kollegor skapar sig genom förhör och insamling av passagerarnas filmer och fotografier en bild av vad som hänt under resan, vem som talat med vem och även vart utefter färdvägen detta skett. Det avgörande är en bild av en okänd man och en moped som inte är bland de ursprungliga passagerarna utan måste ha stigit ombord under resans gång. Denne okände man blir nu till huvudspåret i jakten på gärningsmannen.

Turen är på Becks sida när en polis i Stockholm av en ren händelse känner igen mannen på bilden när han besöker ett konditori. Genom ett gediget spaningsarbete tas den misstänkte vid namn Folke Bengtsson in för förhör. Martin Beck blir övertygad om att detta är rätt person men måste han kunna bevisa det. Han tar hjälp av den kvinnlige polisen Sonja Hansson som ska agera lockfågel för att gillra en fälla för Folke Bengtsson. Fällan slår igen men håller på att sluta illa för Sonja, de får fast Bengtsson som i senare förhör bryter samman och erkänner mordet. Romanen avslutas med att Martin Beck vandrar ensam mot tunnelbanestationen för att ta "socialsnöret" hem till söder efter att tillsammans med sina kollegor löst fallet.

2.1 Rollerna

Inledningsvis ges inga ledtrådar till vem som innehar rollen som skurk utan detta växer fram först under andra halvan av romanen då Folke Bengtsson kommer in i berättelsen. Som skurk agerar Bengtsson genom att i inledningen orsaka en skada, det vill säga mordet, som måste rättas till av hjälten. Det uppstår en kamp med hjälten där Bengtsson försöker undgå upptäckt men tillslut så tvingas han fram till den avgörande striden med hjälp av ett lockbete. I denna strid besegras han av hjälten och hans medhjälpare för att i det efterföljande förhøret erkänna mordet⁴⁶ så att den ursprungliga skadan rättas till.

Rollen som givare innehas av ett antal av berättelsens mer perifera karaktärer, främst av alla passagerarna på kanalbåten Diana och den amerikanske polisen Kafka. I denna sfär ingår det att givarens ska förbereda hjälten på samt att tillhandahålla det 'magiska föremålet' som ska underlätta lösningen av gåtan. Det 'magiska föremålet' är de filmer och fotografier som togs under resans gång och som gör att hjälten och hans medhjälpare inser att det funnits ytterligare en person på båten, nämligen han som kört mopeden. Med hjälp av denna nya information kan sedan hjälten fortsätta sitt sökande efter de pusselbitar som behövs för att klara ut brottet.

Nästa roll som också utgörs av ett stort antal karaktärer är hjälparen. Hit räknas givetvis Motalapolisen Ahlberg samt Martin Becks kollegor Kollberg och Melander. Dessa hjälper i olika grad hjälten med att lösa brottet, även handgripligen när Kollberg stoppar skurken, Folke Bengtsson, genom att bryta hans arm när han försöker komma undan.⁴⁷ Kafka räknas hit då han under berättelsens gång kommer med olika små ledtrådar som för utredningen framåt. Det är Kafka som bekräftar offrets identitet som Roseanna McGraw och det är även han som förser Beck med filmerna som visar den okända passageraren. En annan viktig hjälpare är förste poliskonstapel Sonja Hansson som agerar lockfågel i deras försök att avslöja Folke Bengtsson som mördaren.

Hjälparroller har också de före detta flickvännerna till Bengtssons, servitrisen Karin Larsson som inte vågar prata samt Siv Lindberg, när de lämnar upplysningar till Beck. Utan att få en bra bild av vem Bengtsson är och få fram vissa misstänkta sadistiska drag hos honom skulle det vara svårt att lyckas med idén om en lockfågel för att avslöja mördaren.

Hit till denna roll kan även mindre framträdande karaktärer räknas, som alla de poliser som hjälper till i spaningarna på Bengtsson samt servitrisen Göta Isaksson som tillsammans

⁴⁶ Sjöwall & Wahlöö s. 200.

⁴⁷ Sjöwall & Wahlöö s. 191.

med den tidigare nämnde servitrisen Karin Larsson jobbade på kanalbåten Diana och med vars hjälp den misstänkte mannen kan kartläggas.

Offret, Roseanna McGraw, kan ses som innehavare av rollen som 'den eftersökta' eftersom hennes identitet saknas i början på berättelsen. Inom denna handlingssfär utdelas det svåra uppgifter för hjälten att lösa. Dessa är att ta reda på hennes identitet, att finna hennes mördare, skurken, och att få denne att erkänna brottet.⁴⁸

Till rollen som sändare räknas de som kort sagt sänder iväg hjälten mellan olika geografiska platser. Hit hör servitrisen Göta Isaksson vars upplysningar sänder Beck till Växjö.⁴⁹

Genom romanen får vi följa Martin Beck, som är berättelsens huvudperson, och som hela tiden agerar inom hjälten handlingssfär. Beck ska ses som en sökarhjärte eftersom han inte är ofrivilligt indragen i berättelsens handlingsfunktioner utan blir utskickad för att lösa brottet. I sökarhjälten handlingssfär ingår resor som ett viktigt inslag och vid flera tillfällen lämnar Beck Stockholm i sitt sökande efter svar. Han reser bland annat till Motala⁵⁰ som är platsen där utredningen om brottet startade, till Bohus för undersökning av kanalbåten Diana⁵¹ och till Växjö⁵² för att förhöra en servitris ur besättningen. En del av dessa resor är direkta svar på andra aktanrollers, främst sändarens men även givarens och vissa hjälparens, agerande eller krav.

Det går tillslut att argumentera för att se på Sonja Hansson som en andra hjälte i berättelsen, även om hon inte är huvudhjälten. I ett sådant resonemang får Martin Beck utöver rollen som huvudhjärte även rollen av 'den eftersöktes fader', där den eftersökta är mordoffret Roseanna, och som delar ut den svåra uppgiften till Sonja att hon ska agera lockbete. Beck är även den som i slutet på berättelsen 'straffar' skurken Folke Bengtsson genom att få honom att erkänna brottet. Sonja 'reagerar' på de uppgifter som tilldelas henne av Beck och agerar för att lösa dem. Som hjälte råkar hon nu ut för förföljelse, kamp med skurken och slutligen att hon räddas. Propp diskuterar varken för eller emot åsikten att det kan finnas fler än en hjälte i samma berättelse, utan för ett mer allmänt resonemang kring olika element som ligger utanför de egentliga handlingsfunktionerna.⁵³

Rollen den falske hjälten hör samman med den sista delen av handlingsfunktioner som inte finns med i *Roseanna* vilket givetvis medför att denna roll inte heller finns med.

⁴⁸ Sjöwall & Wahlöö s. 17.

⁴⁹ Sjöwall & Wahlöö s. 126.

⁵⁰ Sjöwall & Wahlöö s. 15.

⁵¹ Sjöwall & Wahlöö s. 57.

⁵² Sjöwall & Wahlöö s. 126.

⁵³ Propp Kap.V.

2.2 Berättarstrukturen

Berättelsens förutsättning sätts upp i de två första kapitlen där det presenteras att man vid slussarna i Borenhult utanför Motala, funnit en ung kvinna som är misshandlad och strypt till döds och vars identitet är okänd. De viktigaste bakgrunderna för utredningen samt en realistisk miljöbeskrivning ger läsaren en startpunkt för den fortsatta berättelsen. Förutsättningen sammanfattas tillslut i andra kapitlets sista mening med: ”Man hade hittat en död kvinna i slussbassängen i Borenhult. Ingen hade anmälts försvunnen i staden eller i de kringliggande polisdistrikten. Det fanns inga efterlysningar som stämde.”⁵⁴ I det tredje kapitlet får man stifta bekantskap med Martin Beck, berättelsens hjälte, där hans bakgrund och familjesituation presenteras. Han är gift med två barn⁵⁵ och har jobbat inom polisen mer än halva sitt liv.⁵⁶ Hans två kollegor heter Kollberg och Melander och tillsammans med den lokale polisen Ahlberg nere i Motala ska de försöka lösa brottet. Kapitlet slutar med att Beck anländer till Motala och möter Ahlberg för första gången. Med detta avslutas den initiala situationen som enligt Propp ska ge en bakgrund samt presentera offret, hjälten samt mordet och andra eventuellt viktiga element.⁵⁷

Berättelsen inleds med de sju funktionerna i ”the preparatory part”⁵⁸, där offret och skurkens inledande handlingar presenteras. Här ställs den här analysen inför ett problem då Propps teori är utformad för sagogenren där berättandet sker tidsmässigt linjärt. I denna roman inom genren kriminalroman finns inte detta tidsmässigt linjära berättande där man inledningsvis får reda på (I. *absentation*) hur någon avlägsnar sig, (II. *interdiction*) förbudet som riktas mot hjälten, (III. *violation*) överträdelsen mot detta förbud, (IV. *reconnaissance*) skurkens rekognosering efter information, (V. *delivery*) överlämnandet av informationen, (VI. *trickery*) skurkens försök att lura offret samt (VII. *complicity*) att offret blir lurat. Sättet att tackla detta problem på är två, antingen så hoppar man fram till den del i berättelsen där tidslinjen som beskriver de inledande sju funktionerna finns och presenterar dessa i korrekt händelsetidsordning, eller så anser man att den inledande beskrivningen och den initiala situationen fungerar som en komprimerad form av dessa funktioner och fortsätter analysen efter berättelsens tidslinje.

Att det sist nämnda alternativet väljs i den här analysen hör samman med att Propp bestämt hävdar att: ”They [funktionerna] all belong to a single axis and not, [] to a number of

⁵⁴ Sjöwall & Wahlöö s. 10.

⁵⁵ Sjöwall & Wahlöö s. 11, 13.

⁵⁶ Sjöwall & Wahlöö s. 14.

⁵⁷ Propp s. 25.

⁵⁸ Propp s. 31.

axes.”⁵⁹ Alltså prioriteras berättelsen tidslinje före den tidsordning som händelserna sker i. Ytterligare en motivering är dessutom som tidigare beskrivits i teori och metod delen, att funktioner kan utelämnas eller hoppas över.

Här kommer nu den del i berättelsen som inleder det Propp kallar ”the complication”⁶⁰ för att den skapar rörelse i berättelsen, den fungerar även som motivation för hjältens handlingar. Den inleds med (VIII. *villainy*) att skurken orsakar någon skada, här ett mord, vilket är vad som krävs för att hjälten ska kunna kliva in i handlingen. Motivationen till hjältens, som är Martin Beck ”förste kriminalassisten vid statspolisen och hade tillhört riksmordskommissionen i åtta år”⁶¹, inträde har här skett i och med att liket hittats. Men det finns en brist, att det saknas identitet på den döde och en mördare. Denna brist (VIIIa. *lack*) förmedlas som ett uppdrag till hjälten som nu skickas bort (IX. *mediation, the connective incident*) från hemmet: ”Expresståget till Göteborg gick halv åtta från Centralen. [...] Han var i Motala halv elva och då regnade det inte längre.”⁶²

Väl i Motala sätter sig Martin Beck in fallet genom ett möte med Ahlberg som är den lokale ansvarige polisen och som han måste samarbeta med: ”Han var experten från Stockholm och mannen bakom skrivbordet en landsortspolis, som kört fast på en utredning. De närmaste två minuterna skulle bli avgörande för deras samarbete.”⁶³ Med detta möte accepterar hjälten, Martin Beck, uppdraget (X. *beginning counteraction*) och ger sig tillsammans med Kollberg, Melander och Ahlberg ut för att finna en lösning på fallet (XI. *departure*). Den XI funktionen avslutar den här andra sektionen, the complication.

Nästa rollkaraktär som kommer in i berättelsen är givaren, som under berättelsens gång kommer att förse hjälten med ledtrådar, hjälpare och även det föremål som leder till brottets lösning. Innehavare av denna roll är som tidigare nämnts flera olika karaktärer men främst kanalbåten Dianas passagerare och den amerikanske polisen Kafka. För att få tillgång till ledtrådarna måste hjälten lösa vissa frågor och utmaningar som presenteras för honom, detta är givarens funktion (XII. *the first function of the donor*). Den första frågan eller utmaningen är att ta reda på var mordet skett och identiteten på offret. När alla vägar verkar stängda kommer först nyheten att kanalbåten Diana på grund av maskinhaveri blivit försenad och passerat platsen under natten några dagar före kvinnan hittas.⁶⁴ Sedan kommer det positiva beskedet att den amerikanske polisen Kafka av en slump via ambassaden identifierat den

⁵⁹ Propp s. 64.

⁶⁰ Propp s. 31.

⁶¹ Sjöwall & Wahlöö s. 14.

⁶² Sjöwall & Wahlöö s. 15.

⁶³ Sjöwall & Wahlöö s. 16.

⁶⁴ Sjöwall & Wahlöö s. 43.

mördade kvinnan som amerikanskan Roseanna McGraw, en 27-årig bibliotekarie.⁶⁵ När man nu har namnet på den mördade kvinnan bekräftas det genom passagerarlistan att hon åkt med Diana, ”McGraw, R., miss, USA: Singelcabin A7.”⁶⁶

Det är nu dags för hjälten att agera utifrån givarens uppgifter (XIII. *the hero's reaction*) och det gör Beck genom att börja förhöra besättningen och samtliga passagerare på Diana. Efter ett antal förhör som inte gett något användbart kommer Beck på att passagerarna givetvis fotograferade under resans gång: ”Vid varenda sluss fanns det folk som sprang i land för att fotografera båten och varandra. [...] Och några smalfilmade. Lennart [Kollberg], det måste finnas minst sexhundra fotografier.”⁶⁷ Insamlandet och analyserandet av dessa fotografier och filmer börjar samtidigt som förhören fortsätter.

Hjälten får skickat till sig smalfilm och fotografier från Kafka i USA som består av ”[t]io rullar åtta millimeters färgfilm och etthundrafemtio stillbilder”⁶⁸, det som visar sig vara det magiska föremålet (XIV. *provision or receipt of a magical agent*). Bland dessa bilder och filmer syns en okänd man som inte finns med på passagerarlistan, en bild av den misstänkte mördaren: ”Hon hade inte varit ensam. Till vänster om och tätt intill henne hade funnits en annan människa. En man i sportmössa.”⁶⁹

Beck och hans kollegor börjar nu med jobbet att identifiera den okände mannen på bilderna. En av servitriserna, Göta Isaksson, som arbetat på kanalbåten Diana identifierar den okände passageraren som en man som rest flertalet gånger med båten och även att hennes arbetskamrat, Karin Larsson haft ett förhållande med mannen. Beck åker nu till Växjö för att möta Karin och se vilka upplysningar hon kan komma med. Karin är ovillig att lämna några upplysningar om mannen: ”[Beck] – Jag vet att ni känner honom. Ni träffade honom på Diana förra sommaren. [Karin] – Nej. Jag har aldrig sett honom. Nu får ni gå. Jag måste sova.”⁷⁰ Beck tvingas återvända till Stockholm utan att ha identifierat mannen (XV. *spatial transference between two kingdoms, guidance*).

En hjälpare i form av en polis, konstapel Lundberg, kommer med informationen som Beck behöver för att identifiera mannen. Genom att av en slump se honom inne på ett konditori i hörnet Smålandsgatan - Norrlandsgatan.⁷¹ ”Han är barhuvad och har ingen ytterrock och när han går mot dörren konstaterar Lundberg att längd, kroppsbyggnad och

⁶⁵ Sjöwall & Wahlöö s. 46.

⁶⁶ Sjöwall & Wahlöö s. 55.

⁶⁷ Sjöwall & Wahlöö s. 102.

⁶⁸ Sjöwall & Wahlöö s. 113.

⁶⁹ Sjöwall & Wahlöö s. 117.

⁷⁰ Sjöwall & Wahlöö s. 128.

⁷¹ Sjöwall & Wahlöö s. 136.

hårfärg stämmer med signalementet”.⁷² Mannen, Folke Bengtsson, plockas in för förhör, där han erkänner att det är han på bilderna och att han talat och umgått med Roseanna ombord på kanalbåten Diana. ”[Beck] - Nå, ni träffade alltså Roseanna McGraw. Ni minns att ni var tillsammans med henne vid Ljungsbro. Men senare under resan. [Folke Bengtsson] - Jag tror jag pratade med henne vid ytterligare något tillfälle. I förbigående.”⁷³ Efter förhöret är Beck säker på att han funnit rätt man: ”- Tror du att det är han, sa Ahlberg. Martin Beck stod mitt på golvet och såg på sin högra hand. - Ja, sa han. Visst är det han.”⁷⁴

Detta blir inledningen på striden som kommer att utveckla sig till en hjärnornas kamp där Martin Beck måste finna på ett sätt att avslöja Bengtsson (XVI. *struggle*). Beck söker upp en före detta flickvän till Bengtsson, Siv Lindberg, och efter att ha samtalat med henne⁷⁵ får han en idé, han ska använda sig av en lockfågel.⁷⁶ I och med introduktionen av förste poliskonstapel Sonja Hansson som lockfågel finns det mer än ett sätt att analysera slutet på berättelsen. Dels kan man fortsätta med Martin Beck som hjälte och analysera utefter hans agerande, dels kan man se på Sonja Hansson som en alternativ hjälte som kliver in i Becks ställe och slutför kampen mot skurken Folke Bengtsson. Båda alternativen kommer att presenteras nedan.

I det första alternativet där Beck fortsatt är hjälte och Sonja Hansson är hjälpare, förs kampen mot Bengtsson vidare genom Sonjas agerande som lockfågel. Hon får i uppdrag att försöka locka fram Bengtsson så att han gör något som avslöjar honom. Hennes agerande som lockfågel leder efter många om och men äntligen fram till att Bengtsson går i fällan: ”I mikrofonen hörde han Sonja Hanssons röst. Den var hes och svävade lite. – Martin! Han är här igen.”⁷⁷

Väl framme i Sonja Hansson lägenhet uppstår handgemäng med Bengtsson där Beck ”överrumplades av angreppets häftighet”⁷⁸ och ”[m]annens huvud träffade honom i mellangärdet med anmärkningsvärd kraft och han kastades baklänges mot väggen [...]”⁷⁹ (XVII. *branding, marking*). Bengtsson flyr ut ur lägenheten och ner för trapporna där han stoppas av Kollberg och sedan grips (XVIII. *victory*).

Bengtsson pressas i nya förhör och erkänner tillslut att det var han som mördade Roseanna McGraw: ”-Hon förtjänade att dö. Hon ville smutsa ner mig också. Hon stoltserade

⁷² Sjöwall & Wahlöö s. 137.

⁷³ Sjöwall & Wahlöö s. 150.

⁷⁴ Sjöwall & Wahlöö s. 154.

⁷⁵ Sjöwall & Wahlöö s. 155-159.

⁷⁶ Sjöwall & Wahlöö s. 160.

⁷⁷ Sjöwall & Wahlöö s. 185.

⁷⁸ Sjöwall & Wahlöö s. 190.

⁷⁹ Sjöwall & Wahlöö s. 190.

med sin skamlöshet. Förstår ni inte, skrek han. Jag måste döda henne. Jag måste döda hennes orena kropp.”⁸⁰ (XIX. *liquidation of the lack*) Beck meddelar nyheten till sin amerikanske kollega Kafka. Nu återstår det tre funktioner men endast en finns i denna berättelse och det är att hjälten återvänder hem (XX. *return*). Detta sker i berättelsens sista rad: ”Han [Beck] var på väg hem.”⁸¹ Detta var analysen av slutet med Beck i fortsatt roll som hjälte.

Det andra tidigare nämnda alternativet på analys av slutet innebär att lockfågeln, förste poliskonstapel Sonja Hansson, går in och tar över rollen som huvudhjärte ifrån Beck.⁸² Sonja tar nu över kampen (XVI. *struggle*) med skurken Folke Bengtsson i sitt försök att få fram ett erkännande av brottet. Sonja går in i rollen av lockfågel genom att försöka efterlikna den mördade Roseanna till utseende och så långt man vet även till sätt. Detta lyckas så väl tillslut att Bengtsson börjar förfölja henne och stå utanför hennes bostad: ”Bengtsson stod vid busshållplatsen i hörnet snett över gatan. Han såg upp mot hennes fönster.”⁸³ Nu är det bara en tidsfråga innan han går i fällan så Beck och de andra poliserna som agerar medhjälpare till hjälten Sonja förbereder sig för gripandet av Bengtsson.

Han går i fällan och knappt har Sonja hunnit larma de andra innan han plötsligt dyker upp i hennes lägenhet: ”Mannen som heter Folke Bengtsson släppte henne inte med blicken medna han slog dörren i lås bakom sig och lade på säkerhetskedjan.”⁸⁴ Beck och de andra rusar till hennes undsättning och kommer precis fram i tid. Under överfallet skadas (XVII. *branding, marking*) Sonja lite lätt: ”Kvinnan låg på rygg. Hennes vidöppna ögon syntes mellan de utspärrade fingrarna. En tunn strimma blod rann längs hennes kind.”⁸⁵

Bengtsson flyr nu ut ur lägenheten men grips (XVIII. *victory*) i trappuppgången av Kollberg. Erkännandet kommer i de efterföljande förhören (XIX. *liquidation of the lack*) och hjälten, Sonja, kan återvända till sin vardag (XX. *return*). Även här saknas det att hjälten blir förföljd (XXI. *pursuit, chase*) och sedan räddas från den förföljelsen (XXII. *rescue*).

Att det presenterats två alternativa analyser av slutet på berättelsen är en följd av det komplexa berättandet. Huvudhjälten, Beck, tar ett steg tillbaka och agerar som hjärna bakom idén med en lockfågel men han agerar inte själv utan låter en annan ta över rollen som hjälte, Sonja Hansson. Detta gör att Sonja kan ses som både en hjälte och en medhjälpare lite beroende på hur man lägger fokus på analysen.

⁸⁰ Sjöwall & Wahlöö s. 200.

⁸¹ Sjöwall & Wahlöö s. 202.

⁸² Se kap. 2.1 Rollerna i denna uppsats.

⁸³ Sjöwall & Wahlöö s. 177.

⁸⁴ Sjöwall & Wahlöö s. 186.

⁸⁵ Sjöwall & Wahlöö s. 190.

2.3 Didaktiskt resonemang kring analysen

Didaktiska användningar för strukturalistiska analyser, liksom Propps, av berättelser kan vara många, både för att underlätta läsförståelsen av genrer som man inte är bekant med men även som hjälpmedel till skrivövningar.

Genom att använda sig av ett schema eller en modell som Propps 31 funktioner och sju aktörer för hur en analys av en berättelse inom genren saga kan göras och därmed få eleverna att förstå vilka grunder som finns i en berättelse, kan man sedan utveckla och utöka detta till olika texter inom flera olika genrer. Detta är en väg för att öka läsförståelsen hos elever, särskilt de som är ovana läsare. Merete Brudholm diskuterar detta och hon säger bland annat att: ”At arbejde med modeller for fortællingers strukturer har vist sig særdeles hensigtsmæssigt i forbindelse med undervisningen i læseforståelse”⁸⁶ och vidare: ”det at undervise direkte i elementerne i fortællestrukturen kan forbedre læseforståelsen specielt for elever som ikke har så veletablerede fortælleskemaer.”⁸⁷ Man kan alltså utifrån detta fundera kring varför berättarstrukturer underlättar en läsförståelse och om det finns några faror med det. Brudholm säger själv att faran finns om elever låser in sitt tänkande i att det endast finns fast strukturer i texterna, då kan eleverna: ”komme til at føle sig for bundna af faste genrekonventioner.”⁸⁸

Även Bengt Brodow och Kristina Rininsland tar upp detta med att den raka strukturen som finns i sagor underlättar läsförståelsen i sin bok *Att arbeta med skönlitteratur i skolan – praktik och teori* där de genom intervjuer av lärare diskuterar litteraturläsning i skolan. Brodow och Rininsland skriver att i: ”en normal gymnasieklass kan huvudparten av eleverna identifiera sig med gestalter som Antigone, kung Oidipus och Romeo och Julia”⁸⁹ och vidare om det beror på att: ”intrig och karaktärer är så renodlade”⁹⁰ samt att samma: ”elever kan ha mycket svårt med en realistisk novell från nutid.”⁹¹ Detta med att de mindre läsvana lättare identifierar sig med de klassiska sagostrukturerna i en text håller även Lars Wolf med om i boken *Läsaren som textskapare* där han under litteraturredaktikskapitlet tar upp icke-läsarna och Langers fyra positioner och säger:

Att börja komma in i förståelsen. I denna position försöker läsarna skapa kontakt med textens värld genom att använda tidigare kunskaper och

⁸⁶ Brudholm s. 103.

⁸⁷ Brudholm s. 103.

⁸⁸ Brudholm s. 96.

⁸⁹ Brodow & Rininsland s. 117.

⁹⁰ Brodow & Rininsland s. 117.

⁹¹ Brodow & Rininsland s. 117.

erfarenheter för att kunna identifiera väsentliga textelement som innehåll, genre, struktur och språk i avsikt att börja bygga upp sin förståelse.⁹²

Här kan man se att Wolfs tolkning av Langer fyra positioner och Brudholms diskussion om vikten av strukturer stämmer väl överens med varandra. Även att Brodow och Rininsland ser hur elever har lättare för att identifiera sig med den klassiska sagostrukturen än med moderna noveller passar bra in. Detta kan bero på att i Propps schema över funktionerna gör han klart att de måste komma i en viss ordning, en fast struktur och att vissa av funktionerna måste komma i par med varandra. Några exempel på detta är att den fasta ordningen på funktionerna gör det självklart att kampen måste komma före segern och att finns inte förföljelse med i berättelsen kan givetvis ingen räddas undan från förföljelse. Om inte denna ordning följs blir berättelsens handlingar inte förståliga.

Maria Nikolajeva tar upp och diskuterar i *Barnbokens byggklossar* hur det med hjälp av Propps schema av handlingsfunktioner, trots att beståndsdelarna och kombinationsreglerna är konstanta, en stor variation av handlingsförlopp kan byggas upp i berättelser.⁹³ Nikolajeva skriver även att de ”vanligaste handlingsförloppen i all världens litteratur är hämtade ur myter och folksagor”⁹⁴ och tillhör den progressiva handlingsutvecklingen. Den progressiva handlingsutvecklingen, som enligt Nikolajeva är den mest typiska i barnböcker⁹⁵, ser ut som följande: inledning – förveckling – kulmen – upplösning – slutet. Som synes stämmer den bra in på Propps föreslagna schema över handlingsfunktioner.

Detta med att den ovan nämnda ordningen är vanlig i barnböcker och i en mängd olika texter gör att det flesta elever har den med sig från sin uppväxt, det är lätt att relatera till den vilket medför att det även är lätt att ta till sig Propps strukturalistiska schema över funktioner i skolan. ”Ett mål för undervisningen bör vara att underlätta för eleverna att öka sin förmåga att utveckla och förklara tolkningar, muntligt och skriftligt”⁹⁶ som Wolf säger om litteraturundervisning för tonåringar.

Fler användningsområden för Propps strukturalistiska schema finns när man analyserar karaktärerna i berättelsen. Eleverna får enkla och fasta roller att ta ställning till, de är till viss del låsta till sin funktion i berättelsen vilket gör de förutsägbara. Men det finns även bra exempel på att vissa roller innehas av fler än en aktant eller att en och samma aktant innehar fler än en roll. Detta gör det kan vara av intresse att undersöka om karaktärerna är statiska

⁹² Wolf s. 141.

⁹³ Nikolajeva s. 65.

⁹⁴ Nikolajeva s. 57.

⁹⁵ Nikolajeva s. 57.

⁹⁶ Wolf s. 135.

eller dynamiska och se om det finns någon av rollerna som oavsett genre alltid är den samma. Propp visar i sitt schema att det finns roller som är mer eller mindre viktiga för berättelsens struktur, det måste finnas en hjälte och en skurk men inte nödvändigtvis någon prinsessa. Den tidigare analysen visar på just detta att vissa av rollerna kan strykas men det innebär samtidigt att den funktionen som de är knutna till också måste strykas. Ett exempel på detta visas med de två olika tolkningarna av slutet där i den ena Beck tar rollen som den eftersöktes fader och där den eftersökte är blir mordoffret Roseanna.⁹⁷ I den första tolkningen av slutet finns inte rollen som den eftersöktes fader med och därför kan inte heller Roseanne ta rollen som den eftersökte.

Undersökningen av aktanterna kan även göras för att se på stereotyper och om dessa enkelt kan urskiljas med hjälp av namnet. I Roseanna presenteras den amerikanske polisen Kafka väldigt stereotypt bland annat när han i ett telefonsamtal missuppfattar Beck och tror att mördaren blivit skjuten.⁹⁸ Stereotypen utgår ifrån en klassisk bild av den amerikanske hårdføre polisen som skjuter först och frågar sedan.

Tillsist kan man se på att Propps schema kan användas i olika analys eller skrivövningar där man antingen koncentrerar sig på vad som krävs av en aktant i form av en hjälte eller skurk för att möjliggöra berättelsen, eller så ser man på vad som krävs av rollen där aktanten som individ blir oviktig, innehavaren har en förutbestämd roll att spela. Det sistnämnda är klassiskt för just folksagor⁹⁹ medan det förstnämnda är vanligare förekommande i modern litteratur.

⁹⁷ Se kap. 2.1 Rollerna i denna uppsats.

⁹⁸ Sjöwall & Wahlöö s. 50.

⁹⁹ Nikolajeva s. 135.

3. Diskussion och slutsatser

Det har under analysens gång dykt upp ett flertal tillfällen där Propps schema fungerat bristfälligt eller inte alls. Några av dessa är tydliga i analysen, bland annat inledningen där de första sju funktionerna inte går att urskilja som lösa delar utan måste ses som en helhet. Problemet ligger inbyggt i genren kriminalberättelse där man oftast inte får reda på skurkens identitet i inledningen, utan den visar sig först senare när hjälten börjat lösa brottet. Så är det här, man får varken reda på hur eller av vem som begått mordet på Roseanna utan det kommer inte visa sig förens i romanens sista hälft.

En slutsats man kan dra av detta är att det kommer uppstå klara brister i användningen av Propps schema på genrer utanför sagan. Detta är förmodligen en av de orsaker som gör att det inte finns särskilt många analyser gjorda av litteratur utanför sagogenren med hjälp av Propp. Detta är dessutom orsaken att det finns en del forskare där Greimas är den som lyckats bäst, vilket jag visar under tidigare forskning, som försökt sig på att vidareutveckla Propps strukturalistiska schema.

Dessa avsteg från den kronologiska ordningen, anakronier i form av både analeps¹⁰⁰ och proleps¹⁰¹, innebär klara avbrott från händelseordningen vilket försvårar analyser utifrån den raka kronologin i Propps schema. Få genrer är helt kronologiska och Nikolajeva säger att undantaget är möjligvis folksagor¹⁰², vilket kan förklara svårigheterna med analyser utifrån Propp.

När man ser på hur aktanterna agerar utifrån Propps schema så fungerar det bra på den analyserade genren. Karaktärerna hos Propp utvecklas inte särskilt mycket utan är ganska statiska i sina roller. I Roseanna är det ganska platta karaktärer med undantag av några få, bland annat Beck. Detta stämmer bra ihop med Propps schema där det förutsätts att karaktärerna inte ska utvecklas, vilket de sällan gör inom folksagorna.

Hur huvudkaraktären fungerar i Roseanna utifrån Propps sätt att beskriva en hjälte blir lite mer problematiskt. Jag anser att hjälten ska se som en sökarhjalte och ingen ofrivillig hjälte som bara råkar bli indragen utan Beck ger sig ut för att söka efter den mördades identitet samt lösningen på brottet. Här kan man undra över vad som är hjältens motivation. Är det brottet i sig eller är det att Beck har som yrke att lösa brott? Vill han lösa brottet för att fixa skadan, enligt den modell som Propp anger, eller för att det är hans yrke och att det därför inte finns något riktigt val? Här kan man argumentera för båda delar men jag anser att han är

¹⁰⁰ Analeps – retrospektion, flashback.

¹⁰¹ Proleps – antecipation, flashforward.

¹⁰² Nikolajeva s. 205.

en hjälte som har ett val och väljer att anta utmaningen med att lösa brottet och fixa skadan, helt enligt Propps schema. Didaktisk sett kan man utnyttja detta för att träna eleverna i hur man gör för att skapa motiv för olika karaktärers agerande i berättelser.

Även med slutet av berättelsen visar sig det vara svårt att följa Propps schema på händelsefunktioner. Händelseförloppet är komplext vilket bland annat gör att de två sista funktionerna inte finns med i Roseanna eftersom hjälten aldrig blir förföljd och således inte heller kan bli räddad från förföljelse. Jag visar på två alternativa lösningar på det komplexa berättandet i slutet där det i den alternativa analysen är lockfågeln Sonja temporärt får ta över rollen som hjälte. Detta hänger till viss del ihop med det tidigare nämnda anakroniska berättandet där det finns primär- och sekundärhistorier.

En praktisk användning i skolan av Propp ur ett didaktiskt perspektiv är att man kan ge främst lässvaga elever en plattform för att kunna tränga in i texter. Med ett schema kan man visa på att hjälstens agerande sker utifrån samma drivkrafter oavsett om berättelsen klassas som populärlitteratur eller så kallad fin litteratur. Man går från genrer som sagan som de flesta är väl bekanta med till mer avancerade. Brodow och Rininsland hävdar att det ”alltså är omöjligt att dra några absoluta gränser mellan populärlitteratur och s.k. seriös litteratur utifrån genre”¹⁰³ vilket jag håller med om.

Avslutningsvis anser jag mig kunna dra slutsatsen att Propps schema över aktanter och handlingsfunktioner fungerar även på litteratur utanför den avsedda genren. Dock måste man inse att vissa modifieringar måste till för att få till en analys och användandet av Propp ska ske där det inte är uppenbart att schemat inte kommer att fungera. Jag tycker mig också kunna se ett antal spännande användningsområden inom det didaktiska området där det kanske främst gynnar de lite läsovana eleverna att hitta ingångar till mer avancerad litteratur.

¹⁰³ Brodow & Rininsland s. 141.

4. Sammanfattning

Syftet med uppsatsen är i två delar, en litterär som undersöker berättarstrukturen hos kriminalromanen *Roseanna* av Maj Sjöwall & Per Wahlöö och en didaktisk där det diskuteras om hur kunskapen om berättarstrukturer kan användas i undervisningen. Teorin som arbetet bygger på är hämtad ur Propps *Morphology of the Folktale* där han undersöker berättarstrukturer hos ruska undersagor. De 31 funktionerna och de sju aktantrollerna presenteras tillsammans med de modifieringar som gjorts för att få en fungerande analys utanför sagogenren.

Analysen av rollerna visar att alla utom rollen som den falske hjälten finns med och att när det gäller hjälterollen kan två olika resonemang föras. I det ena fallet är Martin Beck huvudhjärte genom hela romanen, i det andra kliver Sonja Hansson in som en hjälte under upplösningen av romanen. I analysen av berättarstrukturerna visar det sig att inledningen blir svår att bryta ner till olika funktioner utan måste ses mer som en helhet, främst beroende på att kriminalroman inte har en linjär berättarstruktur. Även med slutet måste en del kompromisser till, bland annat det att det kan finnas två hjältar.

Den didaktiska delen visar på att kunskap om berättarstrukturer kan vara till hjälp för främst lässvaga elever. Dessutom förs ett resonemang om hur elever kan jobba med berättarstrukturer både när det gäller analys av karaktärer men även av berättartekniker som hur man skapar motivation.

Arbetet avslutas med en diskussion där en av slutsatserna är att Propps schema har sina nackdelar men absolut går att med små anpassningar få att fungera på flera olika genrer. Även att det ur ett didaktiskt perspektiv är praktiskt för eleverna med en plattform för att kunna tränga in i mer avancerad litteratur diskuteras.

Käll- och litteraturförteckning

Alfvén-Eriksson, Anne-Marie: *Peter Pohls Malins kung Gurra. En analys i stort sätt följande V. Propps teori.* (Barnboken 1994 (17:2), s.2-8 [56]: ill.)

Carlshamre, Staffan: *På spaning efter berättelsen. Om narratologi, Propp och undersagans morfologi.* (Göteborg, 2005)

Brodow, Bengt & Rininsland, Kristina: *Att arbeta med skönlitteratur i skolan – praktik och teori.* (Lund, 2005)

Brudholm, Merete: *Læseforståelse – hvorfor og hvordan?* (København, 2002)

Gilet, Peter: *Vladimir Propp and the Universal Folktale. Recommissioning an Old Paradigm – Story as Initiation.* (New York, 1998)

Nikolajeva, Maria: *Barnbokens byggklossar.* (Lund, 2004 [orig. 1998])

Propp, Vladimir: *Morphology of the Folktale.* (Austin and London 1979 [orig. 1927])

Scheifer, Ronald: *A.J. Greimas and the Nature of Meaning: Linguistics, Semiotics and Discourse Theory.* (London & Sydney, 1987)

Sjöwall, Maj & Wahlöö, Per: *Roseanna.* (Stockholm, 2005 [orig. 1965])

Wolf, Lars: *Läsaren som textskapare.* (Lund, 2002)